

ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 316.772:004.738.5

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.6-2.33>

А. О. Краснякова

науковий співробітник
Інститут соціальної та політичної психології
Національної академії педагогічних наук України

КОНВЕНЦІЙНІ ФОРМИ ІНТЕРНЕТ-УЧАСТІ ЯК РЕСУРС РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДІ

Громадянську інтернет-участь розглянуто як опосередковану інтернет-технологіями комунікаційну взаємодію громадян із метою впливу на прийняття та ухвалення рішень, розв'язання проблем окремих індивідів і груп, прямої участі в суспільно-політичних процесах. Наголошується, що інтернет-середовище є гібридним середовищем, яке утворюється за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) у результаті інтеграції елементів реального і віртуального життя. Звертається увага на те, що громадянська інтернет-участь у кожній країні набуває своїх особливих ознак і залежно від національних, культурних традицій формуються різні моделі інтернет-участі. Встановлено, що громадянська інтернет-участь може здійснюватися конвенційними і неконвенційними формами інтернет-комунікації. Підкреслюється, що оволодіння різними формами громадянської інтернет-участі сприяє розвитку громадянської компетентності молоді; завдяки технологічним можливостям інтернет-технологій змінюється модель громадянської участі з лінійної (вертикально побудованої) на широкую (різноспрямовану) громадянську участь. Наведено результати дослідження форм громадянської інтернет-участі, що застосовуються молодими громадянами країни. З'ясовано, що найбільш популярними серед молоді є форми онлайнового контактування. 92% респондентів беруть участь у соціальних опитуваннях і голосуваннях, мають власні сторінки в соціальних мережах, 50% реєструвалися на сайтах із метою підписання електронної петиції; 3% респондентів застосовували такі форми інтернет-участі, як участь у конкурсах проєктів, краудфандинг (збір коштів), краудсорсинг (утілення спільних проєктів), грассрутінг (створення ініціативних груп із метою захисту та реалізації прав громадян). Обґрунтовується висновок про те, що в Україні діє управлінська і адміністративна модель громадянської інтернет-участі. Молоді громадяни виявляють інтерес до конвенційних форм інтернет-участі, прагнуть оволодіти ними, а також усвідомлюють відповідальність за неконвенційні дії в інтернет-просторі.

Ключові слова: інтернет-середовище, інтернет-технології, форми інтернет-участі, моделі громадянської інтернет-участі.

Постановка проблеми. Інтернетизація всіх сфер життєдіяльності людини XXI століття, з одного боку, розширює її можливості, а з іншого – висуває нові вимоги, серед яких головними є швидке оволодіння новими знаннями у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, вміння сприймати і критично аналізувати гігантські потоки інформації; раціонально реагувати на політичні, економічні, соціальні зміни та нововведення; об'єктивно оцінювати ситуацію й робити висновки; адаптуватися до мінливих умов середовища; компетентно (свідомо й активно) сприяти позитивним соціальним зрушенням. Новий цифровий світ вимагає компетентного громадянина, здатного діяти відповідально і повною мірою брати участь у соціальному житті.

Серед вітчизняних і зарубіжних науковців й досі точаться дискусії щодо визначення дефініції «громадянська компетентність», її структури, соці-

ально-психологічних чинників та умов розвитку. На думку С. Позняк, причиною неоднозначних трактувань є те, що громадянська компетентність пов'язана зі складними поняттями, такими як плюралізм, полікультурність, багатоманітність, толерантність, соціальна згуртованість, колективні та індивідуальні права і обов'язки, свобода, соціальна справедливість, самоусвідомлення (національне, європейське, глобальне) [1, с. 6].

Спробу інтегрувати ці складні поняття здійснили П. Кубов, Д. Гроссман, А. Ніномія у моделі «Громадянство XXI століття». Згідно з їхньою моделлю, сучасний успішний громадянин *розв'язує проблеми з позиції члена глобального суспільства*; співпрацює і несе відповідальність за свої вчинки; розуміє, приймає, цінує і толерантно ставиться до культурного багатоманіття; критично і системно мислить, розв'язує конфлікти ненасильницьким шляхом [2].

У віртуальному інтернет-просторі є чимало форм зворотного зв'язку і способів залучення громадян у суспільно-політичні процеси. Інтерактивні форми інтернет-комунікації (блоги, мікроблоги, лінкблоги, соціальні мережі, вікі, сайти, обмін контентом на форумах, чатах, у дискусійних групах) створюють сприятливі умови для участі громадян у вирішенні проблем суспільства, обстоювання своїх прав і свобод. Саме Інтернет спрямований на підтримку активного громадянства [3, с. 400].

Інтернет сьогодні – це новий соціальний простір інтерсуб'єктної взаємодії, гарант демократії, свободи слова, свободи думки, чинник розвитку інформаційного і громадянського суспільства, середовище, де розгортається громадянська і політична активність людини. Дії, що здійснюються громадяни з використанням інформаційних інтернет-технологій із метою впливу на прийняття та ухвалення рішень щодо розв'язання проблем окремих індивідів і груп або прямої участі в суспільно-політичних процесах Е. Штерн, О. Гудс та Т. Суорей, визначають як *громадянську інтернет-участь* [4].

Є різні позиції щодо впливу мережі Інтернет на громадянську інтернет-участь/активність. Умовно їх можна поділити на три напрями:

1) концепції, які перебільшують вплив інтернет-технологій у житті людини. Е. Дайсон, П. Левін, Н. Негропonte, У. Раш, Г. Рейнгольд, Г. Роу і Л. Фрюер, А. Тофлер, Х. Тофлер, Г.Л. Смолян обстоюють думку, що електронна участь, опосередкована інформаційними та комунікаційними технологіями, розширює і трансформує участь у громадських демократичних і консультативних процесах. П. Левін стверджує, що Інтернет, безумовно, сприяє розвитку демократії в будь-якому суспільстві. Сучасні інтернет-технології пропонують більше можливостей, і це стимулює пряму онлайн участь без будь-якого втручання впливових у суспільстві осіб [5];

2) теорії і концепції, які ставлять під сумнів вплив інтернет-участі на розвиток громадського суспільства. Прибічники цього напрямку (Р. Девіс, Л. Ербін, Р. Краут, Є. Морозов, Дж. Моррісон, Є. Морозов, А. Ліпоу, Н. Ніє, Б.С. Новек, П. Сейд, Дж. Стріт) акцентують увагу на тому, що інтернет-участь призводить лише до віртуальної громадянської активності, формування *слективізму* (slacktivism), так званого «диванного активізму» [6]. Як зазначає Є. Морозов, «слективізм» не має політичного або соціального впливу. Це ідеальний тип активності для ледачого покоління: навіщо турбуватися про страйки і ризик арешту, жорстокості з боку поліції або тортур, якщо хтось може так голосно вирішувати проблеми громадян у віртуальному просторі [7];

3) третій напрям розглядає інтернет-участь як «віддзеркалення» реального рівня громадської активності в суспільстві: Б. Бімбер, Б.Я. Вахула, М. Нісбет, Д.А. Шуфель вважають, що необхідно враховувати думку інтернет-спільноти заради

демократичного розвитку суспільства. Як слушно зауважує Дж. Равен, в інформаційному суспільстві «слід розвивати комунікаційні технології, зокрема ІР-технології, та навчитися отримувати більше користі з процедур зворотного зв'язку» [8, с. 136].

Узагальнення досліджень дає підстави говорити про те, що: а) інтернет-комунікація так чи так впливає на громадянську (політичну, соціальну) активність громадян; б) складно встановити різницю між формами політичної, громадянської та соціальної активності; в) є певні проблеми дослідження форм громадянської участі/активності, а саме: у науковому дискурсі велика кількість назв, типів, класифікацій форм інтернет-участі; г) громадянська (політична) інтернет-участь у кожній країні набуває своїх особливих ознак і залежно від національних, культурних традицій формуються різні моделі інтернет-участі; г') потребує уточнення класифікація форм інтернет-участі.

Мета статті полягає в з'ясуванні найбільш актуалізованих форм громадянської інтернет-участі, визначенні потенціалу конвенційних форм інтернет-комунікації як ресурсу розвитку громадянської компетентності молоді.

Виклад основного матеріалу. У контексті нашого дослідження інтернет-середовище розглядаємо як *гібридне* (змішане, синтетичне) середовище, що утворюється за допомогою ІКТ з елементів реального і віртуального життя [9]. Вважаємо, що оволодіння різними формами громадянської інтернет-участі сприяє розвитку громадянської компетентності молоді; завдяки технологічним можливостям інтернет-технологій змінюється модель громадянської участі з лінійної (вертикально побудованої) на широкую (різноспрямовану) громадянську участь. Ми спираємося на те, що громадянська участь інтегрує в собі і політичну, і соціальну активність: у віртуальному інтернет-просторі є можливість висловлювати думку з різних питань (від питань побутових до найскладніших соціальних проблем); вносити свої пропозиції для широкого обговорення; презентувати власну громадянську позицію.

Також ми спираємося на дослідження моделей громадянської інтернет-участі А. Чадвік і К. Мей. Згідно з їхньою концепцією є управлінська, адміністративна та партиципативна моделі громадянської інтернет-участі [10, с. 276]. *Управлінська* модель інтернет-участі, стверджують автори, «утворюється у разі якщо інтернет-технології застосовуються з метою покращення попередніх технологій, оновлення можливостей здійснення державних функцій, скорочення часу на прийняття політичного рішення разом із скороченням матеріальних витрат» [там само, с. 278]. Інформаційний потік вибудовується владою лінійно (зверху донизу) і головною метою комунікації в інтернет-просторі є скорочення часу та витрат на інформування громадян країни.

Адміністративна модель громадянської (політичної) інтернет-участі передбачає широкі можливості для врахування суспільної думки громадян щодо прийняття політичних рішень, що сприяє підвищенню ефективності державної політики. Інформаційний простір, як і в управлінській моделі, організовує і регулює держава. Громадяни висловлюють свою думку лише щодо тих питань, які по вертикалі визначає політична влада. Згідно з А. Чадвіком і К. Меєм, адміністративна модель є перехідною між управлінською і партиципативною моделлю і поєднує в собі дві їхні основні ознаки: участь громадян у прийнятті політичних рішень та управління інформаційною політикою у національному сегменті інтернет-простору.

І наразі *партиципативна* модель (модель участі) характеризує складні горизонтальні інтерактивні взаємозв'язки між політиками, владою і громадянами. Формат моделі участі передбачає організацію взаємодії не тільки у площині *держава – громадянин та громадянин – громадянин*, а й наявність каналу зворотного зв'язку *громадянин – держава*. Партиципативна модель утворюється за умови наявності суб'єкт-суб'єктного діалогу між урядом і громадянами або організованими групами громадянського суспільства, зокрема

громадськими організаціями та об'єднаннями. Реалізація такої моделі створює умови для широкої політичної участі громадян, сприяє розвитку громадянської компетентності та політичної суб'єктності користувача. До того ж інтерактивна «модель участі» змінює стиль відносин між державною владою та громадянином: людина перестає бути об'єктом впливу державних і політичних інститутів і стає суб'єктом прийняття політичних рішень, усвідомлює свою причетність і відповідальність за них.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники (Р.К. Гібсон, С. Лусолі і С. Вард, Д.А. Войнов, М.Ю. Павлютенкова) вважають, що характерною ознакою управлінської і адміністративної моделі є *онлайнове контактування*, яке не вимагає від індивіда великих зусиль, (голосування, обговорення актуальних соціально-політичних питань, поширення інформації). Для партиципативної моделі характерним є застосування більш активних форм онлайн-участі (приєднання до організації, грошові пожертви, онлайн-петиції, офіційні звернення, онлайн-демонстрації тощо) [11]. Д.О. Войнов і М.Ю. Павлютенкова вважають, що громадянська інтернет-участь може здійснюватися як конвенційними, так і неконвенційними діями користувачів і форми інтернет-участі слід класифікувати на конвенційні та неконвенційні [12] (див. рис. 1).

Рис. 1 Конвенційні та неконвенційні форми інтернет-участі

Серед конвенційних форм популярними формами є *інтернет-голосування* (вибори, референдуми, соціологічні інтернет-опитування), які фіксують волю громадян – користувачів Інтернету, а також конвенційними формами інтернет-комунікації вважаємо онлайн-участь у віртуальних з'їздах, конференціях політичних партій, громадських організацій, об'єднань; засіданнях, сесіях місцевих і державних органів влади; публічні обговорення документів, проєктів, бюджету; електронні публічні консультації; дебати в онлайн-режимі; онлайн-конкурси проєктів; грассрутинг (створення ініціативних вебгруп, асоціацій із метою захисту та реалізації громадських прав та ініціатив); створення інтернет-видань, сайтів, блогів, сторінок у соціальних мережах; створення блогів, мікроблогів, лінкблогів; краудсорсинг (спільне вирішення проблем і втілення проєктів); краудфандинг (збір коштів спільними зусиллями); кросспостинг (об'ємне поширення інформації); громадська експертиза у віртуальному просторі; громадянський контроль за виконанням прийнятих рішень; законодавчі ініціативи.

Неконвенційними формами громадянської (політичної, соціальної) участі/активності користувачів Інтернету є такі: сплоги (створення сайтів-клонів для поширення контенту з метою маніпулятивного впливу на інтернет-спільноту); поширення «чорного PR»; астротурфінг (маніпуляції суспільною думкою, створення міфів, неіснуючого іміджу або образу в інтернет-просторі); «мережевий тролінг» (як «товстий», так і «тонкий»); гейтерство (дискусії, в основу яких покладено неправду, обман, провокаційні заяви, що супроводжується створенням відповідних неправдивих коментарів); гакерські атаки на офіційні сайти державних і місцевих органів влади; віртуальні страйки; комп'ютерний тероризм – незаконне втручання в комп'ютерні мережі, викрадення та привласнення непублічної інформації.

З метою з'ясування найбільш актуалізованих форм громадянської інтернет-участі ми провели експрес-опитування, учасниками якого стали 62 особи віком 18–27 років. Респонденти (23 з яких є лідерами, членами молодіжних громадських об'єднань, решта – студенти столичних закладів вищої освіти) позначали на рис. 1 форми інтернет-комунікації, які вони застосовували «хоча б один раз у своєму житті», і обирали ті форми інтернет-участі, якими б вони хотіли володіти досконаліше. За результатами опитування виявлено:

– актуалізованими формами інтернет-участі є електронні опитування та голосування, підписання електронних петицій, створення сторінок у соціальних мережах, а також кросспостинг. Майже 92% беруть приймають участь у соціаль-

них опитуваннях і голосуваннях, мають власні сторінки в соціальних мережах, 50% реєструвалися на сайтах із метою підписання електронної петиції;

– 3% респондентів застосовували такі форми інтернет-участі, як участь у конкурсах проєктів, краудфандинг (збір коштів), краудсорсинг (втілення спільних проєктів), грассрутинг (створення ініціативних груп із метою захисту та реалізації прав громадян). Ними виявилися лідери громадських об'єднань;

– жодного разу респонденти не брали участь у публічних дебатах, консультаціях, проведенні громадської експертизи і громадського контролю;

Під час обговорення неконвенційних форм інтернет-участі молоді громадяни зазначали, що це є небезпечним і може бути застосовано тільки у разі необхідності. Такі форми, як електронні звернення, запити на отримання публічної інформації, застосовують час від часу і висловили бажання докладніше ознайомитися з ними.

Висновки. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), зокрема інтернет-технології (ІР-технології), зумовлюють зміну *лінійної* (вертикально побудованої) моделі участі громадян у суспільно-політичному житті *складною* (різноспрямованою, інтерактивною) моделлю широкої громадянської участі. Досвід громадянської інтернет-участі, отриманий у віртуальному інтернет-середовищі, розширює простір взаємодії і сприяє розвитку громадянської компетентності користувачів інтернету – молодих громадян країни.

Найбільш актуалізованими є форми онлайн-контактування: електронні опитування та голосування, підписання електронних петицій, створення сторінок у соціальних мережах, а також кросспостинг. Це дає змогу зробити висновок, що в Україні діє управлінська і адміністративна моделі громадянської інтернет-участі, і говорити про формування партиципативної моделі поки що зарано. Проте активні форми онлайн-участі все частіше застосовуються користувачами Інтернету, зокрема членами та лідерами громадських об'єднань і молодіжних організацій.

Молоді громадяни виявляють інтерес до конвенційних форм інтернет-участі, прагнуть оволодіти ними і усвідомлюють відповідальність за неконвенційні дії в інтернет-просторі. Це свідчить про наявність мотивації саме до конвенційних дій.

Перспективними напрямками подальших досліджень нам видається вивчення впливу інформаційно-комунікаційної компетентності на розвиток громадянської компетентності молоді. На нашу думку, від рівня цифрової та інформаційно-комунікаційної компетенції залежить і рівень громадянської інтернет-участі/активності користувачів.

Література:

1. Позняк С.І. Ресурси громадянськості: соціально-психологічна складова : методичні рекомендації / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 136 с.
2. Kubov P. Multidimensional citizenship: Educational policy for the 21st Century / Patricia Kubov, David Grossman and Akira Ninomiya. *Citizenship for the 21st Century : An International Perspective on Educational* / John J. Cogan, Ray Derricott (eds.). London : Cogan Page, 1998. P. 115–134.
3. Rowe G., Frewer L. A typology of public engagement mechanisms. *Science, Technology & Human Values*, 2005. No. 30. P. 251–290. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.546.7172&rep=rep1&type=pdf>.
4. Stern E., Gudes O., Svoray T. Web-based and traditional public participation in comprehensive planning: a comparative study. *Environment and Planning B: Planning and Design*. 2009. Vol. 36. P. 1067–1085.
5. Levine P. Can the Internet save democracy? Toward an on-line commons, in: *Hayduk, R., Mattson, K. (Eds.): Democracy's moment: Reforming the American political systems*. New York : Rowman & Littlefield, 2002. P. 121–137.
6. Morison J. The Democratic Dynamics of Government Consultations. Speaking Freely and Listening Properly. In M. Edstrom, A.T. Kenyon, & E.-M. Svensson (eds.), *Blurring the Lines: Market-Driven and Democracy-Driven Freedom of Expression*. Goteborg : NORDICOM, 2016. P. 79–89.
7. Morozov E. The Brave New World of Slacktivism. *Foreign Policy*. 2009. 19.05. URL: http://neteffect.foreignpolicy.com/posts/2009/05/19/the_brave_new_world_of_slacktivism.
8. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / пер. с англ. Москва : «Когито-центр», 2002. 396 с.
9. Краснякова А.О. Інтернет як новий комунікативний простір самоідентифікації кіберпокоління. *Проблеми політичної психології* : збірник наукових праць / Асоціація політичних психологів України, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України ; редакційна колегія : Л.А. Найдьонова, Л.Г. Чорна, І.Г. Батраченко та ін. Київ : Талком, 2018. Вип. 7 (21). 192 с. С. 174–184.
10. Chadwick A., May C. Interaction between States and Citizens in the Age of Internet: "e-Government" in the United States, Britain and the European Union. *Governance*. 2003. V. 16. No. 2. P. 271–300.
11. Gibson R.K., Lusoli W., Ward S. Internet Effects. Political Studies Association. Gibson R.K. Online Participation in the UK: Testing a "Contextualised" Model of Oxford : Blackwell Publishing Ltd, 2005. Vol. 7. P. 561–583.
12. Войнов Д.А., Павлютенкова М.Ю. Інтернет-диалог как новая форма политического участия граждан. URL: <http://viperson.ru/wind.php?ID=630496&soch=1>.

Krasniakova A. O. Conventional forms of internet participation as a resource of the development of youth civilian competence

Civic Internet participation is considered as a communication mediated interaction of citizens with the help of information Internet technologies with the purpose of influencing acceptance and approval decisions, solving problems of individuals and groups, and direct participation in socio-political processes.

The Internet space is a hybrid environment created by means of the information and communication technologies (ICT) in the course of integration of the elements of real and virtual life.

The article stated that the fact that civic Internet participation in each country acquires its own special characteristics and, depending on national and cultural traditions, different models of Internet participation are formed.

It is established that civic Internet participation can be carried out by conventional and unconventional forms of Internet communication.

Emphasizes that mastering the various forms of civic online participation contributes to the development of civic competence of young people; thanks to the technological capabilities of Internet technologies, the model of civic participation changes from linear (vertically constructed) to broad (multidirectional) civic participation.

The results of the study of forms of civic Internet participation applied by young citizens of the country are presented.

It was found that the most popular among young people are forms of online contact. 92% of respondents take part in social surveys and polls, have their own pages on social networks, 50% register on sites for the purpose of signing an electronic petition; 3% of respondents used such forms of online participation as participation in project contests, crowdfunding (fundraising), crowdsourcing (implementation of joint projects), grassrootsing (creation of initiative groups for the protection and realization of citizens' rights).

The conclusion is substantiated that in Ukraine there is a management and administrative model of civic Internet participation. Young citizens are interested in conventional forms of online participation, seeking to master them, and are aware of their responsibility for unconventional activities in the Internet space.

Key words: *Internet environment, Internet technologies, forms of online participation, models of online participation citizen participation.*